

Rossiyadagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarning Turkistonga ko'rsatgan ta'siri.

REJA:

- 1. Turkiston fevral inkilobi arafasida.**
- 2. Turkistonda sovet xokimiyatini o'rnatilishi.**
- 3. Turkistonda o'rnatilgan sovet xokimiyatining xususiyati.**

1917 yil fevral inqilobining **Turkiston ijtimoiy-siyosiy hayotiga ta'siri. "Sho'roi** **Islomiya", "Sho'roi Ulamo"**

***1917 yilgi fevral inqilobi va Turkiston
Rossiyada 1917 yil fevralida burjua -
demokratik inqilobi sodir bo'ldi, ko'p
asrlik Romanovlar sulolasi
hukmronligi ag'darildi. Chorizm
siyosiy tuzumining barham topishi
Rossiya imperiyasi va uning turli
hududlarida ham ijtimoiy-siyosiy
vaziyatning keskin o'zgarishiga olib
keldi.***

Chor Rossiyasining mustamlakachilik asorati ta'sirida bo'lib kelgan Turkiston o'lkasi hayotida ham bu davrga kelib sezilarli tarixiy voqealar sodir bo'ldi. Chor mustamlakachilik boshqaruv organi – Turkiston General - gubernatorligi tugatildi.

Uning o'rniga muvaqqat hukumatning 1917 yil 7 apreldagi qaroriga binoan kadet N.N.Shchepkin raisligida 9 kishidan 4 nafari tub erli aholi iborat Rossiya muvaqqat hukumatining Turkiston qo'mitasi tashkil etildi. Viloyatlarda harbiy gubernatorlik tizimi barhamtoptirilib, viloyat Komissarlari instituti vujudga keltirildi. Shuningdek, Rossiyada faoliyat yuritayotgan bolsheviklar, mensheviklar va eserlar partiyalarining Turkistondagi mahalliy tashkilotlari etakchiligida o'lkaning bir qator yirik shaharlarida ishchi, askar deputlari sovetlari tashkil topdi.

1917-yil boshlarida Turkistonda yuz berayotgan tarixiy o'zgarishlar silsilasida, maxalliy vatanparvar va tarakkiyparvar kuchlar xam o'z maksadlari sari intilish uchun birlashish kerakligini angladilar va 1917-yil 14 martda Sho'royi Islomiya tashkilotini tuzdilar.

[Reja](#)

[Adabiyotlar ro'yxati](#)

[Slayd](#)

[Nazorat savollar](#)

[Test](#)

[Glossariy](#)

Sho'royi Islomiya

Munavvar qori

M.Behbudiy

**Ubaydulla
Asadullaxo'jaev**

Zaki Validiy

Mustafo Cho'qaev

Abduvohid Qori

**Mirkomil
Mo'minboev**

**Salimxon
Tillaxonov**

**Ahmadbek
Tillabekov**

Sobir Yusupov

**Toshpo'lat
Norbo'tabekov**

**Islom
Shoaxmedoislom**

Abdulla Avloniy tomonidan Toshkentda 1917 yil aprelidan chiqarila boshlagan "Turon" gazetasining ilk sonida "Yashasin xalq jumhuriyati" shiori birinchi bor yangragan edi. Unda aniq maqsad -maslak: "musulmonlar orasida ko'p yillardan buyon davom etgan umumga zo'rlik, bid'at odatlarni bitirmak,kelajakda bo'ladigan jumhuriy idoraga xalqni tayyorlamoq" g'oyasi ilgari surilgan edi. Xuddi shuningdek, Munavvar Qorining o'sha yili "najot" gazetasining 26 mart sonida bosilgan "Xurriyat berilmas, olinur", degan xitob ham jadidlarning xalq ozodligi va istiqloli yo'lida jiddiy kurashga bel bog'laganliklaridan dalolat berardi.

Turkiston maxalliy axolisining oshib borayotgan ijtimoiy-siyosiy faolligi sharoitida Toshkentda 1917-yil 16-aprelida "Sho'roi Islomi"ning Toshkent tashkiloti tashabbusi bilan chakirilgan Butunturkiston musulmalarining I-kurultoyi ish boshladi. Bu se'zda o'lkadagi barcha tub xalqlarning vakillaridan iborat 150 ta delegat katnashgan.

Участники Курултая С. Хаттатов, А.С. Айвазов, Н. Айвазов, Дж. Сейдаметов. Бахчисарай, 1917.

Qurultoy kun tartibiga 16 ta masala ko'yildi.

Rossiyada idora kilish shakli to'g'risida;

Ta'sis Majlisiga tayyorgarlik ko'rish xakida;

Turkistondagi maxalliy fukarolar muassasalari;

**Turkistonda diniy-shariat muassasalari; maktablar,
madrasalar va vakflar; moliyaviy ishlar;**

Avvalgi zamondan kolgan muassasalarni yangilash;

**Turkistondagi barcha musulmonlarga raxbarlik kiluvchi
Islom diniy boshkaruvini tuzish to'g'risida**

Qurultoy kun tartibiga 16 ta masala ko'yildi.

ozik-ovkat masalasi; urushga munosabat; front ortida (mamlakat ichkarisida) xizmat kiluvchilar xakidagi Marsala;

"Sho'roi Islomni" o'lka mikyosida birlashtirish to'grisida;

"Sho'roi Islomiya" ning ijroiya qo'mitalariga munosabat;

Rossiya Umummusulmonlar Sezdiga delegatlar saylash xakida;

er-suv to'grisidagi masala

Xukumatga munosabat to'grisidgi masalalar kiritilgan edi.

Turkistonda Sovet xokimiyatining o'rnatilishi.

1917-yil 24-25 oktyabr kunlari bolsheviklar Petrogradda davlat to'ntarishini amalga oshirdilar va muvakkat xukumatni agdarib xokimyatni egalladilar. Tez orada mamlakatning boshqa xududlarida ularning xukumronligi o'rnatila boshlandi. Shu tarika proletariyat diktaturasi nomi bilan atalgan sovet xokimiyati vujudga keldi.

Turkistonda Sovet xokimiyatining o'rnatilishi.

- ◎ Bu xarakatlar Turkistonda bolsheviklar raxbarlik qilgan Toshkent Soveti ishchi va soldatlarni ko'zgonon ko'tarishga da'vat etdi. 1-noyabrda Toshkent xarbiy kalasi taslim bo'ldi.
- ◎ 1917-yil 15-22 noyabrda Toshkent shaxrida bo'lib o'tgan sovetlarning 3-kurultoyida 15 kishidan iborat Turkiston o'lkasi Xalk komissarlar Soveti tuzildi.

TASSRning 1918, 1920 yillardagi Konstitutsiyalari.

1918-yil 20-aprel – 1-mayda Toshkentda Turkiston sovetlarining 5-sezdida Rossiya Sovet Federatsiyasi tarkibida "Turkiston Sovet Respublikasi"ni tuzish to'g'risida qaror kabul kilindi. Karorda:

Turkiston sovet Respublikasi avtanom tarzda boshqariladi

Markaziy hukumatni tan oladi

O'z faoliyatini Markaziy xukumat bilan muvofiklashtiriladi deb yozilgan.

Xorazm va Buxoroda demokratik harakatlarning o'sib borishi. Xivaxonligi va Buxoro amirligining emirilishi

Ma'lumki, Rossiyada 1917 yilda yuz bergan fevral inqilobiy o'zgarishichorizmning yarim mustamlaka o'lkalari hisoblangan Xiva xonligi va Buxoroamirligida ham aks-sado bermay qolmadi.

Avvalo, bu tobe davlatlarning Rossiyata'siridan xalos bo'lishga intilishi ko'zga tashlansa, ikkinchi tomondan, mahalliy xalqning demokratik erkinliklar va huquqlarga ega bo'lish sariharakatlari faollashdi.

1917 yil iyuniga kelib Isfandiyorxon Rossiya muvaqqat hukumatining Xivadagi vakili, general Mirbadalov yordamiga tayanib, Matmurodov boshliq yoshxivaliklar rahbarlarini qamoqqa oladi. Bu partiyaning faoliyati qonundantashqari deb e'lon qilinadi.

Yosh xivaliklarning ko'plari qo'lga olinibjazolanadi. Qolganlari xonlik hududini tark etadilar Xiva xonligining tugatilishi 1917 yil kuzida Rossiyada ro'y bergan oktyab ro'zgarishi, Turkistonda mustabid sovet hokimiyatining o'rnatilishi davomida Xivada ham demokratik harakat yangi bosqichga qadam qo'yadi.

Nazorat uchun savollar

XX asrning boshlarida Turkiston o'lkasining ma'muriy tuzilishi qanday edi?

Fevral'demokratik revolyusiyasi Turkiston o'lkasini siyosiy sharoitga qanday ta'sir qildi?

"Shuroi Islomiya" ning maqsad va vazifalari nimadan iborat? Sho'royi Islomiya tashkilotida faol ishtirok etgan shaxslar ?

1-butun Turkiston musulmonlar sezdining ahamiyati nimalardan iborat? 1918 yilgi Konstitutsiya xaqida nimalarni bilasiz? Turkistonda Sovet xokimiyatining o'rnatilishi ? 1920-yilgi Konstitutsiya

Test

Buxoroda olib borilgan istiqlolchilik harakati rahbarilarining yashagan yillari bilan to'g'ri ko'rsatilgan javobni toping.

1. Ibrohimbek, 2. Anvar Poshsho, 3. Mulla Abdulqahhor

a) 1889-1932- yy b) 1884-1924 - yy s) 1881-1922-yy

A) 1-a, 2-s, 3-b B) 1-a, 2-b, 3-s

S) 1-b, 2-s, 3-a D) 1-s, 2-a, 3-b

“Sovet qo'mondonligi Buxoro Respublikasida 1923 yil bahor-kuz fasillarida bo'gan janglarda 100 ming kishilik bo'lgan ulkan armiyasini tashladi”-Ushbu jumla kimga tegishli.

A) I. Sols B) F. Xo'jaev

S) Glenda Frezer D) Ibrohimbek

Xorazmda “Vatanparvarlar” harakati ayrim guruhleri tamonidan nechanchi yilgacha davom ettirildi?

A) 1922 - yilgacha B) 1933- yilgacha

S) 1935 - yilgacha D) 1927 - yilgacha

Farg'ona istiqlolchilik harakatining rahbari Madaminbek hayot yillarini ko'rsating.

A) 1887-1920 -yillar B) 1880-1920 - yillar

C) 1890-1921- yillar D) 1892-1920 - yillar

Farg'onada istiqlolchilik harakati davrida rus dehqonlararmiyasida kim qo'mondonlik qilgan?

A) Poltaratskiy B) Zaysev C) Abramov D) Monstrov

.... “Milliy ittixod” firqasi tuzildi?.

- A) 1920-yilda Buxoroda B) 1919- yilda Toshkentda
C) 1922- yilda Toshkentda D) 1921- yilda Samarqandda

7. “Al-Izox” jurnali quyidagi qaysi tashkilotning g‘oyalarini ifodalagan?

- A) “Turk adami Markaziyat firqasi” B) “Ittixodi Muslimin”
C) “Sho‘roi Ulamo” D) “Sho‘roi Islomiya”

Turkiston harbiy komissari K. Osipov boshchiligida harbiy qismlar isyon ko‘targan sanani aniqlang.

- A) 1918-yil 19-fevral B) 1918-yil I-aprel
C) 1919-yil 19-yanvar D) 1919- yil 11-avgust

Farg‘ona vodiysida favqulodda holat e‘lon qilingan sanani aniqlang?

- A) 1918-yil 19-fevral V) 1919-yil 19-yanvar
S) 1921- yil 11-avgust D) 1921-yil 13-sentyabr

Turkfront qo‘mondonligi ming kishidan iborat bo‘lgan ulkan armiyasini Farg‘ona vodiysiga tashladi.

- A) 10 000 B) 20 000
S) 30 000 D) 40 000

Xorazmdagi ozodlik kurashchilari rahnamolaridan biri Junaidxon (Qurbon Mamed)ning hayot yillarini ko‘rsating?

- A) 1853-1917-yillar B) 1859-1937-yillar
S) 1857-1938-yillar D) 1856-1937-yillar

Glossari

JAVONG'OR (t.-m.) – qo'shinning so'l qo'shi. **YoSh BUXOROLIKLAR** – Buxoro jadidlarining so'l oqimidan tashkil topgan partiya bo'lib, taraqqiyparvar va mahalliy burjuaziya vakillaridan tashkil topgan. Yosh buxoroliklar dastlab mavjud feodal tuzumga qarshi demokratik islohotlar o'tkazish tarafdori bo'lganlar. Yosh buxoroliklar amir hokimiyatiga qarshi kurashda muayyan tajriba orttirib, o'zbek va tojik tillarida jurnal tashkil etganlar.

YoSh XIVALIKLAR – Xiva jadidlarining so'l oqimidan tashkil topgan partiya (1917). O'z safida savdogarlar, mayda dindorlar va xon xizmatida bo'lgan ayrim amaldorlarni birlashtirgan. Uning ilg'or qismi feodal aristokratiya hokimiyatini cheklaydigan islohotlar o'tkazish, ommani ma'rifatli qilish tarafdori bo'lgan. Umuman yosh xivaliklarning maqsadi xon hokimiyatini cheklab, konstituisyali monarxiyaga o'tish, amaldorlarga oylik tayinlash tartibini joriy etish, «shariat bo'yicha tenglik», ya'ni burjuaziyaning huquqlarini hukmron sinf bo'lgan feodallar bilan tenglashtirish edi.

JABG'U (YaBG'U) – G'arbiy turk xoqonligida qabila, ulus boshlig'iga berilgan unvon. Jabg'u atamasi O'rxun-Enisey yozuvlarida, Bilkategin, Qultegin obidalarida, Tabariy va Yoqubiy asarlarida anot iko'p uchraydi.

JADIDCHILIK (arabcha «jadid» – yangi) – yangilanish, yangi zamonaviy maktab, matbaa, milliy taraqqiyot usullari, yo'llari tarafdorlarining umumiy nomi. Jadidchilik XIX asr oxiri va XX asrning birinchi choragida turkiy-musulmon ulkalarida (Qrim, Kavkaz, Volgabuyi – Bulg'or va Janubiy Urol havzasi, Turkiston) shakllanib kelayotgan milliy burjuaziya muhitida vujudga kelgan. U o'sha davrda Turkistondagi milliy-ozodlik harakatining mafkurasini – Turkiston milliy mustaqillik mafkurasini bajardi.

Jadidchilikning asosiy g'oya va maqsadlari: Turkistonni o'rta asrchilik, feodal qoloqlik, xurofotlardan ozod qilish, «Usuli qadim»ni inkor etgan holda o'lkani, xalqni, millatni zamonaviy mataraqqiyot yo'liga olib chiqish, milliy davlat bunyod etish, konstitusion, parlament va prezident idora usulidagi ozod va farovon jamiyat qurish, turkiy tillarga davlat tili maqomini berish, milliy pul birligi va milliy qo'shin tuzish. Bu roya va maqsadlar 1917-1920 -yillarda «Turkiston muxtoriyati», Buxoro va Xorazm xalq respublikalari davrida, qisqa muddatda va qisman bo'lsa-da amalga oshirildi.

Jadidchilikning mintaqaviy-hududiy tarixiy shakllari Qrim, Kavkaz, Volgabuyi-Bulg'or va Janubiy Uroldagi jadidchilikka Gasprali Ismoilbey, Jovid Xusaynzoda, Muso Jorulloxo, Qozoniy, Rizouddin ibn Faxriddin rahnamolik qilishgan. Turkistonda Bexbudiy, Munavvarqori va boshqalar etakchilik qilishgan; Buxoroda «Yosh buxoroliklar» hukumati, Jumxurrais Usmonxo'ja, Fitrat va boshqalar yo'lboshchilik qilishgan; Xiva jadidlariga «Yosh Xivaliklar» hukumati, Jumxurrais Xoja Pahlavon Niyoz Xoji etakchilik qilgan.

Jadidchilikning Turkistondagi tadrijoti:

I. 1885-1895- yillar: G.Ismoilbeyning «Tarjumon» gazetasi ta`sirida Qo`qonda yangi - jadid usulidagi maktablar ochish harakatlari boshlanib, ular asta-sekin rus-tuzem maktablari bilan raqobatlasha boshlagan.

II. 1896-1904 -yillar: Qrimdagi Gaspra shaxridan G.Ismoilbeyning Buxoro va Samarqandga tashrifi, Buxoro amiri bilan uchrashishi natijasida 1895- yilda jadid maktablarini tashkil etish davri - Buxoroda Jo`raboy, Samarqandda A.Shakuriy, S.Aziziy, A.Munzim, Mulla Qilich, Toshkentda Munavvarkorri, A.Avloniylar, Quqovda Hamza, Namanganda I.Ibrat, Sufizoda va boshqa siymolarimiz ochgan jadid maktablari o`z faoliyatlarini olib boradilar.

III. 1905-1914- yillar: jadidchilikning maktab-maorifdan kengroq gazetchilik, ya`ni ro`znomalar va jaridalar chop etish, matbaa ishlarini yo`lga qo`yish, ilm-fan, adabiyot, madaniyat-maorifni milliylashtirish bosqichi.

IV. 1914-1917- yillar: jadidchilikning uta ijtimoiy-siyosiy yo`nalish kasb etishi, jadidchilik siyosiy firqalarining tuzilishi va ularning uch xil turli talablar qo`yishi: 1) Rossiyadan to`la ajralib chiqish; 2) Rossiya Federasiyasi tarkibida «milliy-xududiy muxtoriyat» tuzish; 3) Rossiya unitarizmi tarkibida faqat ma`naviy-diniy muhtoriyat huquqlari kafolatiga ega bo`lish.

V. 1917- yil oktyabr` - 1918 yil: Qoqonda «Turkiston muxtoriyati» ning tuzilishi va uning maxv etilishi davri.

VI. 1918-1924 -yillar: shuro tizimi tarkibida maorif-matbaa ishlarida «Chigatoy gurungi»ni tuzish bilan ajralib turadi.

VII. 1925-1930- yillar: jadidchilikning keyingi taraqqiyoti «milliy jumhuriyatlar» doirasida bordi. Jadidchilik asosan madaniyat-maorif, maktab va matbaa ishlarida «Chigatoy gurungi» royalarini zimdan amalga oshirishga, milliy-ozodlik harakatini jonlantirishga o'rinishda namoyon bo'ldi.

VIII. 1931 yildan to 1937-38-yillar orqali 50-yillarning birinchi yarmigacha qatag'on siyosati orqali jadidizm ildizlarigacha qo'ritildi.

Turkiston jadidchiligidagi asosiy g'oyaviy-nazariy yo'nalish Behbudiy, Munavvarkrri, Fitrat, Cho'lponlar tomonidan ilgari surilgan bo'lib, shurolar tuzumi, bol'sheviklar roya va mafkurasini to'laligicha inkor etib, yagona va bir butun Turkiston xalqi va davlatini qurish, zamonavii taraqqiyot yo'lidan borishni taklif etganlar. J. Tavallo, Xondaylikiy, Ajziy va boshqalar 1917 -yil fevral` burjua demokratik inqilobi bergan konstitusion imkoniyatlardan foydalanib, milliy istiqlolga erishishni ko'zlaganlar. A. Avloniy, S. Ayniy, Hamza, Botu, Oltoy, Elbek, A. Ikromov, F. Xo'jaev va boshqalar milliy va umuminsoniy demokratik qadriyatlarga muqobil shuro g'oya va qadriyatlariga urg'u berishgan.

JADID MAKTABLARI – eski musulmon diniy maktablarini isloh qilib yangicha usulda ta'lim bergan va jadidchilik g'oyalarini ilgari surgan maktablar. Dastlab XIX asrning 80-yillarida tatar burjuaziyasi orasida paydo bo'ldi. XIX asr oxiri XX asr boshlarida jadid maktablari Turkiston o'lkasida ham paydo bo'la boshlagan. Bu maktablarda diniy darslar bilan bir qatorda dunyoviy ilmlar ham o'qitilar edi. Bunday maktablar dastlab 1893- yili Samarqandda, so'ng Farg'ona vodiysida, Toshkentda o'zbek boylarining paxta zavodlari qoshida ochilgan.

ARBOB (ar.) – XVIII – XX asr boshlarida Buxoro amirligidagi qishloq va shaharlarda mahalla boshlig'i, oqsoqol, qishloq miroblari boshlig'i arbob deb atalgan. Hozirgi kunda ijtimoiy-siyosiy hayot, madaniyat va fan sohasidagi mashhur kishilar arbob deyiladi.

ARLOT (m.) – O'rta Osiyoda yashagan va kelib chiqishi jihatidan mo'g'ul qabilalariga mansub urug'. So'nggi davrda (XIX – XX asrlar) ular o'zlarini o'zbek qabilalari deb hisoblaganlar.

PODShOH (qad. er.) – 1. Yaqin va O'rta Sharqdagi ba'zi mamlakat hukmdorlarining unvoni. Dastlab qadimgi Eronda qo'llanilgan. Podshohlar cheklanmagan huquqlarga ega bo'lgan, ammo XX asrning boshida ularning avvalgi mavqei yo'qolgan. 2. O'rta Osiyo va Eronda yozilgan tarixiy manbalarda va har xil adabiy tazkira va risolalarda qayd qilinishicha, O'rta Osiyoda hukmronlik qilgan turkiy xalqlarning lavlat boshliqlari.

[Reja](#)

[Adabiyotlar ro'yxati](#)

[Slayd](#)

[Nazorat savollar](#)

[Test](#)

[Glossariy](#)

E'tiboringiz uchun raxmat !